

« zurück blättern vor »

FORYTARZ I subst. m., ab 1548; auch *ferytarz*. 1) ‘Anwalt, Helfer’ – ‘poplecznik, protektor, obrońca’: 1548 LibMal 142v, SPXVI *Czynyli myedzi ffoba tho stratagema dlya the⁹⁰ Aby them lacznyey polozenye miaftha obaczili on thefz abi ych feritarzem poznana obaczon nyebill*. o (1559) 1760 Sax.Tyt. 84, L *Zły dłużnik naypewnieyszą rzecz nicuie, i foryrtarzów wiele do tego sobie nabędzie*. o (1564) 1983 Kochanowski Sat. B2 *Dziś niech iawnie kto zbija / niech zdradza / niech kradnie / Foritarza dostanie / iako czégo fñadnie*. o 1567 BielSat E, SPXVI *Nie można wżyftkiego w Státuście nárzędzić. Skąd iq poczniesz wżędzie źle / ze wżzech ftron wtrátá / Niemażli foryrtarzá / nie zyszczesz ni plátá*. o 1577 ModrzBaz 10v, SPXVI *Cnotą trzebá wżędow dochodzić / nie foryrtarzmi / dofyć ten ma foryrtarzow kto dobrze dżiáta*. o 1588 GrochKal 12, SPXVI *Tákową go Bog ozdobi mądrością / Y ták wćzi fwa fpráwiedliwością / Ze drugi pátrząc ná fądowe fpráwy / Musi / rad nie rad / drugiemu bydź práwy. Pogromi wżyftkich złych fpraw foryrtarze / Y niepobożne rzeczomowce skarże*. o (1595) 1598 KlonFlis H2v, SPXVI *Trzebác tłumáczá / trzebác y ceklarzá / Y w zátrudnionej fpráwie foryrtarzá*. o [LBel.] 1613 Birk.Zam. 10, L *Wierutnym łotrom foryrtarzami byli*. – SPXVI, CN, TR, L (fig.), SWIL, SW.

2) ‘Ankläger, Folterknecht, Denunziant’ – ‘oskarżyciel, oprawca, denuncjator’: 1564 Mącz 335c, SPXVI *Quadruplator [...]* / *Oskárżiciel / foritarz / wydawcá / który wułażczá wydáwał przed rádqá wżstępné ludzie y forytował ná nie ten wżstępné*. o 1564 Mącz 336b, SPXVI *Questionarius et quaesitor, id est inquisitor, examinador, Ten który yeft ná to wżfádżón áby słuchawał tákowych fpraw około złoczyníftwa / burgrábía á od niego foritarz złoczinców / opráwcá / podkácie*. o 1604 Jurk.Trag. 94 *Pedagog moj w kalecie; trudniej o skotaka, / Trudniej o foryrtarza niż setnego żaka*. – SPXVI, MAČZ, L (zan.), SWIL, SW.

3) ‘Geber, Spender’ – ‘dawca’: [hapax] 1564 BielKron 8, SPXVI *Bog ma głowę iáftrzębią / wżytki rzeczy fškáżone ná zyemi fą / on ieft wieczny ná niebie / nigdy sie nie rodził / sobie rowny i podobny / wżytkich fškárbow foritarz / ná dáry niedbáię / ociec práwá*. – nur SPXVI.

4) ‘jmd., der zu etw. anspornt, antreibt’ – ‘osoba zachęca, pobudza do czegoś’: [hapax] 1575 PaprPan Z3, SPXVI *Bo s tych domu wychodził foryrtarz do boiu / y ći młodzi przyzwolą nie siedzyć w pokoju*. – nur SPXVI. ◊ **Var:** *feryrtarz* subst. m., [hapax] 1548 LibMal 142v, SPXVI – nur SPXVI; *foryrtarz* subst. m., 1564 KochSat B2, SPXVI o [LBel.] 1613 Birk.Zam. 10, L – SPXVI, MAČZ, CN, TR, L, SWIL, SW (stp.). ◊ **Etym:** frühnhd. *Vorreder* subst. m., ‘jmd., der eine Sache vertritt, im Interesse anderer das Wort führt u.ä.’, GRI, nur für Inh. 1, 2. ◊ **Konk:** *donosiciel* subst. m., bel. seit †1821 (1877), DOR, zuerst geb. L, nur für Inh. 2;

obronca subst. m., bel. seit 1444, STP, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1;
popiecznik subst. m., bel. seit †1760 (1761), L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1.
↑*fołdrownik* s.v. *fołdrować* I. ◊ **Der:** *forytować* v. imp., ‘anklagen,
beschuldigen, denunzieren’, 1553 LibMal 17b, SPXVI *Ifch okolo cztherzech
lyath stal szya odpowedykyem Zidow [...] dlya thego ze na ych skarga
y forithowane kszyzqz Hannufz Margrabya yesth gi dzyerzal wwyqzyenyw
wkofzczierzinye nyedziel kilkanasczie okrom ye^o o vynnofzczy*. Zuerst geb.
MAČZ, nur für Inh. 2, 4; *forytować* v. imp., ‘fördern, bevorzugen’, 1564
BielKron 194v, SPXVI *Krol Francuski [...] zyednal sie Swancári y prošíł ich
aby iego rzecz forytowáli w Ellektorow*. ◊ 1597 CerGór 41, SPXVI s.v.
forytarczyk: *Gdzie tákowé rády v pánów niémáfsz / tám widżimy co sie
dzieie / iákíe ludźie ná vrzędy forytuia / iáko ludźie godni y domów zacnych
leżq / iáko nikczemni ludźie powstáiq. A nie dżiw: iákowi bowiém fámi są
tákové téż forytuia / y to pokazuiq / ze lepiéy bydż Guzmanem iákim álbo
forytarczykiem / niż godnym Rotmístrzem Hetmánem álbo człowiekiem
uczonym*. ◊ (1633) 1959–1963 Szkolna miz., LEWAŃSKI III 191 *Jako chcesz,
tak Plebana wszędzie forytujesz*. Zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 2;
forytarczyk subst. m., 1597 CerGór 41, SPXVI, zuerst geb. CN, nur für Inh.
1. ❖ Es handelt sich um einen mittelhochdeutschen juristischen Terminus,
der noch im 15.–16. Jh. belegt ist (GRIMM), vgl. auch nhd. *Fürsprech*
‘Rechtsanwalt’. Je nachdem, ob der Redner die Sache des Angeklagten oder
der Anklage vertritt, haben wir mit zwei Gesichtspunkten zu tun, denen die
beiden polnischen Hauptinhalte Inhalt 1 und Inhalt 2 entsprechen. Die
Inhalte 3 und 4 sind eine (vielleicht nur kontextuelle) An- bzw. Verwendung
von Inhalt 1. Bereits im 16. Jh. häufig (29 Belege in SPXVI). Das Wort ist
phonologisch mit dem auf ein ganz anderes deutsches Etymon
zurückgehenden ↑*forytarz* II zusammengefallen und wohl als bildliche
Übertragung davon umgedeutet worden (so bei LINDE, vgl. auch den Beleg
von 1597 CerGór, SPXVI, wo es sich aber um ein Wortspiel handeln kann).
Das Verb erscheint zwar mehr oder weniger gleichzeitig mit dem
Substantiv, muß aber eine Ableitung sein, da ein semantisch entsprechendes
mittelhochdeutsches oder neuhochdeutsches Verb nicht nachgewiesen ist.
Die Bedeutungen des Verbs setzen die Inhalte 1 und 2 fort. Es hat sich bis
ins 20. Jh. gehalten und wird noch bei DOROSZEWSKI im Inhalt 1 gebucht.